

نشر قطره

هزار حکایت و هزار عبارت عرفانی

بهاء الدین خرمشاهی

۶۰۶۱۹۰۱

کتابخانه ملی ایران

نشر قطره

سلسله انتشارات - ۱۸۳۴

ادبیات - ۲۴۱

سرشناسه: خرمشاهی، بهاء‌الدین، ۱۳۲۴ -
عنوان و نام پدیدآور: هزار حکایت و هزار عبارت عرفانی / بهاء‌الدین خرمشاهی؛
با همکاری شهاب‌الدین خرمشاهی، عارف خرمشاهی
مشخصات ناشر: تهران، نشر قطره، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری: ۹۲۰ ص
فروست: سلسله انتشارات - ۱۸۳۴. ادبیات - ۲۴۱
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۹-۸۶۴-۹
وضعیت فهرست نویسی: فنیبا
موضوع: داستان‌های عرفانی فارسی - مجموعه‌ها
موضوع: عرفان - اصطلاح‌ها و تعبیرها
شناسه‌ی افزوده: خرمشاهی، شهاب‌الدین، ۱۳۳۵ -
شناسه‌ی افزوده: خرمشاهی، عارف، ۱۳۵۸ -
رده‌بندی کنگره: PIR ۴۲۴۰ / خ ۴۵۴۱۳۹۴
رده‌بندی دیویی: ۸۴ / ۳۰۰۸۳
شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی: ۴۱۷۰۱۸۴

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۹-۸۶۴-۹ ISBN: 978-600-119-864-9

هزار حکایت و هزار عبارت عرفانی

بهاء الدین خرمشاهی

با همکاری

شهاب الدین خرمشاهی - عارف خرمشاهی

هزار حکایت و هزار عبارت عرفانی

بهاء الدین خرمشاهی

نقاشی از: مونا عبداللہی

اجرا: مهسا ثابت دیلمی

چاپ اول: ۱۳۹۵

چاپ: جباری

صحافی: خلیج فارس

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

بها: ۶۵۰۰۰ تومان

استفاده از این اثر، به هر شکلی،
بدون اجازه ممنوع است.

خیابان دکتر فاطمی، خیابان ششم (شیخلر)، کوچه‌ی بنفشه، پلاک ۸

تلفن: ۳-۸۸۹۷۳۳۵۱

دورنگار: ۸۸۹۶۸۹۹۶

کد پستی: ۱۴۱۵۶۷۳۳۱۳

www.nashreghatreh.com

info@nashreghatreh.com

nashr.ghatreh@yahoo.com

Printed in The Islamic Republic of Iran

فهرست مندرجات

پیشگفتار.....	ث
۱. دستورالجمهور.....	۱
۲. تاج العارفين.....	۲۱
۳. اخبار حلاج.....	۲۷
۴. سيرت ابن خفيف.....	۴۵
۵. منتخب رونق المجالس و بستان العارفين و تحفة المريدين.....	۷۳
۶. اللّمع في التصوّف.....	۸۹
۷. التّعرف.....	۹۵
۸. عطف الألف المألوف على اللّام المعطوف.....	۱۰۱
۹. نوشته بر دريا.....	۱۰۷
۱۰. تاريخ الصوفية.....	۱۱۹
۱۱. شرح تعرّف.....	۱۲۳
۱۲. رساله قشيره.....	۱۴۱
۱۳. كشف المحجوب.....	۱۶۳
۱۴. دفتر روشنايي.....	۱۷۵
۱۵. طبقات الصوّفيه.....	۱۸۹
۱۶. مجموعه رسائل فارسي خواجه عبدالله انصاري.....	۱۹۹
۱۷. پند پيران.....	۲۰۹
۱۸. كيمياي سعادت.....	۲۱۹
۱۹. كتاب الاربعين.....	۲۳۵
۲۰. مكاتيب فارسي غزالي يا فضائل الآنام.....	۲۴۱

٢٤٧	٢١. سوانح العشاق
٢٥٩	٢٢. مجموعة آثار فارسي احمد غزالي
٢٦٥	٢٣. كشف الأسرار و غدة الابرار
٢٨٥	٢٤. تمهيدات
٢٩٥	٢٥. لوايح
٣٠٥	٢٦. نامه هاى عين القضاة
٣١١	٢٧. دفاعيات عين القضاة همدانى
٣١٥	٢٨. رَوْحُ الْأَرْوَاحِ (فى شرح أسماء الملك الفتاح)
٣٢٥	٢٩. منتخب سراج السائرین
٣٣١	٣٠. روضة المذنبين (و جنة المشتاقين)
٣٣٩	٣١. كنوز الحكمة
٣٤٥	٣٢. انس التائبين
٣٥١	٣٣. حالات و سخنان ابوسعید ابو الخير
٣٦٩	٣٤. التَّصْفِيَةُ فى احوال المتصوفة
٣٧٩	٣٥. سر الاسرار
٣٨٥	٣٦. آداب المريدين
٣٩٣	٣٧. مقامات زنده پیل
٣٩٧	٣٨. اسرار التوحيد (فى مقامات الشيخ ابى سعيد)
٤٢٩	٣٩. مجموعة آثار فارسي شيخ اشراق (شهاب الدين يحيى سهروردی)
٤٣٥	٤٠. هزار حکایت صوفیان
٤٥٧	٤١. گزیده (در اخلاق و تصوف)
٤٧١	٤٢. شرح شطحیات
٤٧٧	٤٣. عبر العاشقين
٤٨٣	٤٤. روزبهان نامه
٤٩٣	٤٥. فضایل بلخ
٥٠١	٤٦. نسیم جمال و دیباجة جلال
٥٠٧	٤٧. رسالة إلى الهائم الخائف من لومة اللائم
٥١٣	٤٨. تذكرة الاولياء
٥٤١	٤٩. معارف (بهاء وكد)

۵۴۵	۵۰. عوارف المعارف.....
۵۵۱	۵۱. رشف النصائح الإيمانيّة (و كَشَفُ الْفَضَائِحِ الْيُونَانِيَّةِ).....
۵۵۷	۵۲. رسائل ابن عربی.....
۵۶۳	۵۳. مقالات شمس.....
۵۷۵	۵۴. المصباح فی التّصوف.....
۵۷۹	۵۵. مناقب اوحداالدين حامد بن ابی الفخر کرمانی.....
۵۸۵	۵۶. مِرْصَادُ الْعِبَادِ (مِنْ الْمَبْدَأِ إِلَى الْمَعَادِ).....
۵۹۳	۵۷. رسالَةُ عشق و عقل.....
۵۹۹	۵۸. مرموزات اسدی در مزمورات داودی.....
۶۰۳	۵۹. فيه ما فيه.....
۶۱۱	۶۰. مجالس سبعة.....
۶۲۳	۶۱. لُْمَعَات.....
۶۳۱	۶۲. کلیات سعدی (گلستان و مجالس پنجگانه).....
۶۶۳	۶۳. نَفْحَةُ الرُّوحِ وَ تُحْفَةُ الْفُتُوحِ.....
۶۶۹	۶۴. كشف الحقایق.....
۶۷۹	۶۵. انسان کامل.....
۶۸۷	۶۶. مناقب العارفين.....
۷۰۱	۶۷. مجموع آثار شیخ محمود شبستری.....
۷۰۷	۶۸. دقائق الحقایق.....
۷۲۳	۶۹. اوراد الاحباب و فصول الآداب.....
۷۳۳	۷۰. زندگی نامه مولانا جلال الدین مولوی.....
۷۴۳	۷۱. فردوس المرشدية فی اسرار الصّمدیّة.....
۷۵۹	۷۲. مصباح الهداية و مفتاح الكفاية.....
۷۶۹	۷۳. مصنّفات فارسی علاءالدّولة سمنانی.....
۷۷۷	۷۴. چهل مجلس.....
۷۸۵	۷۵. مفتاح الهداية و مصباح العناية.....
۷۹۷	۷۶. مقالات و مقامات جناب شیخ صفی الدین اردبیلی.....
۸۰۳	۷۷. فصوص الحکم (شرح اوّل [خواجه محمد پارسا]).....
۸۱۱	۷۸. قدسیّه.....

٨١٧	٧٩. فصل الخطاب
٨٢٥	٨٠. ترجمه مصباح الانس
٨٢٩	٨١. فصوص الحكم (شرح دوم [خوارزمي])
٨٤٥	٨٢. جواهر الاسرار و زواهر الانوار
٨٥٧	٨٣. ينبوع الاسرار في نصايح الابرار
٨٦٧	٨٤. احوال و سخنان خواجه عبيدالله احرار
٨٧٥	٨٥. بهارستان
٨٨٩	٨٦. نفحات الانس (من حضرات القدس)

بسمه تعالی جَلَّتْ عَظَمَتُهُ و عَلَّتْ کَلِمَتُهُ

پیشگفتار

خداوند کارساز بنده نواز را سپاسگزارم که یاری های پیدا و پنهانش، پیرانه سر این توفیق را به این بنده و همکارانش عنایت فرمود که با کوشش های چند ساله، این مجموعه سرشار از حکمت و معرفت را از میان ارزنده ترین کتاب های عرفانی فارسی، یا ترجمه شده به فارسی، به پیشگاه صاحب دِلان عارف و عرفان دوست و دوستداران زبان و ادبیات فارسی کهن و عشق و آدمیت و پارسیایی و پرهیزکاری و پاکیزه خویی عرضه داریم.

فهرست آغازین / مندرجات کتاب، خود نمایانگر هریک از منابع است؛ و در حد یک صفحه هم پیش از آغاز نقل از هراتر، معرفی روشن و کوتاهی از آن آورده ایم.

عارفان صاحب این آثار بی شبهه بزرگترین صاحب نظران پرورده و پرورنده فرهنگ عرفانی اسلامی / ایرانی، هستند. نگارنده همواره آرزو داشته است که دانشنامه / فرهنگنامه عرفانی در شناساندن شخصیت و آثار عرفا و شرح اصطلاحات عرفانی تدوین شود، تا دسترسی به اصلی ترین اطلاعات درباره استادان و شاگردان و داستان سیر و سلوک و آثار هریک از عارفان آسان باشد. (می کند حافظ دعایی بشنو آمینی بگو...).

هزار حکایت و هزار عبارت عرفانی نه اولین اثر در این زمینه است و نه آخرین، و هر حسنی هم که داشته باشد به هنر حکایت نویسان و شخصیت های حکایات مربوط است که همه از بزرگان فرهنگی این سرزمین و جهان اسلام بوده اند.

کتابهای هزار مدخلی - و اگر هزارگانی نباشد پرمدخلی - در فرهنگ ما نادر نیست. شاید مشهورتر از همه هزار و یک شب است. در اینجا معرفی کوتاهی از بعضی آنها به میان می آوریم.

هزار افسان

به معنای هزار افسانه، مجموعه‌ای از داستانهای هندی تبار، که در عصر ساسانی [ترجمه و] تدوین شده است. هزار افسان، پیشاهنگ و پیش‌نمونه هزارویک شب است. [«ایرانیکا» که شرح و توضیحی بیش از همین ندارد]. ادب پژوه معاصر، جناب محمد شریفی، معرفی بهتری از این اثر به دست داده است:

عنوان کتابی گویا به زبان پهلوی، مشتمل بر حدود
دویست حکایت، برگرفته از منابع هندی که شباهت
بسیار به هزارویک شب داشت، و بعضی آن را منشأ
اصلی هزارویک شب شمرده‌اند. این کتاب در سده
سوم قمری از پهلوی به عربی ترجمه شد و با عنوان
الف خرافة [خرافه = افسانه] از آن یاد کرده‌اند.
[فرهنگ ادبیات فارسی].

الف کلمة [= هزار جمله]

هزار کلمة قصار در حکمت و نصیحت، به عربی، منقول از حضرت علی بن ابی طالب (ع) که در ۱۳۲۹ ق در بیروت به طبع رسیده است.

غُرُزُ الْحِکْمِ

کلمات قصار امیرالمؤمنین علی علیه السلام. تألیف [=گردآوری] محدث بزرگ شیعه عبدالواحد آمدی (درگذشته ۵۱۰ ق). ترجمه محمدعلی انصاری؛ ویرایش و تصحیح مهدی انصاری قمی (قم، ناشر امام عصر، ۱۳۸۰). بیش از ده هزار جمله در ۸۸۶ صفحه، و دارای نظم الفبایی برحسب حرف اول کلمه اول است. ویراست کهن تر این کتاب غُرُزُ الْحِکْمِ و دُرُزُ الْکَلِمِ نام دارد. در قرن دوازدهم قمری آقا جمال خوانساری به درخواست سلطان حسین صفوی این کتاب را به فارسی ترجمه و شرح کرد. در عصر جدید شادروان میر جلال الدین محدث ارموی آن را تصحیح کرد و در سال ۱۳۴۶ از سوی انتشارات دانشگاه تهران، در شش جلد و یک جلد فهرست راهنمای موضوعی منتشر شد.

هزارویک شب / الف لیلة و لیلة

کتابی است جهان‌پسند که جمع و تدوین آن از قرن چهارم تا سیزدهم قمری به طول

انجامیده؛ بدون مؤلف و در واقع مؤلفان شناخته شده. می‌گویند جهشیاری (محمد بن عبدوس، درگذشته ۳۳۱ ق) و اصفعی (ابوسعید عبدالملک، ۱۲۲-۲۱۳ ق) بر داستانهای اولیه آن افزوده‌اند. حکایت‌هایی هم از کتاب بزرگ و معروف اغانی، اثر ابوالفرج اصفهانی (علی بن حسین، ۲۸۴-۳۵۶ ق) در آن یافته شده است. صورت اولیه‌اش در قرن چهارم قمری وجود داشته و مسعودی (درگذشته ۳۴۵ ق) در کتاب مروج الذهب در حد نیم صفحه از آن یاد کرده. همچنین ابن ندیم در الفهرست (تألیف حدود ۳۷۷ ق) در حدود یک صفحه از نخستین افسانه پردازان و این کتاب سخن گفته است (متن عربی، تحقیق رضا تجدد، ص ۳۶۳). این کتاب مردم‌پسند و حتی مقبول خواص، چندملیتی است. منشأ و افزوده‌های بعدی آن هندی، ایرانی، عراقی، مصری، و سوری است. در این کتاب «هزارویک شب» به معنای واقعی به کار نرفته. نه شب‌های قصه‌گویی شهرزاد به قطع و یقین هزارویک شب بوده است، و نه حکایت‌ها هزار و یک حکایت. یک علتش این است که گاه در یک شب بیش از یک قصه گفته شده، یا گفتن یک قصه چند شب زمان برده. اگرچه در چاپهای متن عربی (به پیروی از نسخه‌های خطی؟) شمار شبها را به هزار و یک رسانده‌اند. متن عربی آن ظاهراً اول بار در ۱۸۱۴ تا ۱۸۱۸ میلادی توسط الاب صالحانی الیسوعی در کلکته به طبع رسید و در ۱۲۵۱ قمری در مصر منتشر شد. [=معروف به چاپ بولاق.] در فرهنگ ادبیات فارسی تعداد قصه‌های اصلی ۱۹۷ ولی عدد قصه‌های فرعی ذکر نشده است. در چاپ اصلی و اصیل متن عربی به تصحیح الاب صالحانی الیسوعی، تعداد قصه‌های اصلی ۱۳۸ و قصه‌های فرعی / دنباله قصه‌های قبلی ۲۶۹ یاد شده که جمعاً بالغ بر ۴۰۷ قصه می‌شود.

اما این آمار از فهرست کتاب به دست می‌آید. در حاشیه همه صفحات این طبع اصیل و کهن از هزارویک شب، شماره شب‌ها از یک تا هزار و یک ثبت شده است. لاجرم باید پذیرفت که حتی حکایت‌های فرعی هم تعدادشان و طولشان از آنچه فهرست کتاب نشان می‌دهد بیشتر است. گفتنی است که تصحیح و طبع جدیدی از الف لیلة و لیلة به کوشش محسن مهدی در سال ۱۹۸۴ م در لبنان منتشر شده است، که حجمی کمتر از چاپهای اصیل دیگر دارد.

در ایران در اواسط قرن سیزدهم (حدود ۱۲۵۹ ق) به درخواست بهمن میرزا قاجار، به همت عبداللطیف طسوجی تبریزی به فارسی دلپذیری، ترجمه شده و شاعر نامدار آن روزگار سروش اصفهانی در ترجمه اشعار به شعر فارسی با مترجم همکاری کرده است. این ترجمه با عنوان الف لیلة در سال ۱۲۶۱ ق در تبریز، و بعدها در سال ۱۲۷۵ ق در تهران به چاپ رسیده و از آن پس بارها تجدید چاپ شده است. بر مبنای ترجمه طسوجی، فردی به نام میرزا ابوالفتح آن را در ۵۲ هزار بیت [حدوداً برابر با اندازه شاهنامه] به نظم فارسی درآورده و نام آن را هزار داستان نهاده است. (چاپ تهران، ۱۳۱۸ ق).

در روزگار ما علاوه بر تجدید چاپها و ویراست‌های گوناگون از همان ترجمه عالی طسوجی، دو نفر از فضلا به ترجمه جدید هزارویک شب همت ورزیده‌اند. یعنی دو ترجمه کاملاً جدید بر مبنای اصل عربی به دست داده‌اند. ترجمه اول (یعنی دومین ترجمه فارسی) به قلم جناب (محمد) ابراهیم اقلیدی است که بر مبنای چهار طبع اصیل عربی و با توجه به ترجمه‌های انگلیسی و فرانسه، ابتدا به شیوه موضوعی (فی‌المثل عاشقانه‌ها، پریان‌ها، سفرها، مجموعاً در ۱۸ جلد از سوی نشر مرکز در ۱۳۸۶-۱۳۸۷ چاپ شده، و سپس همان ناشر در چاپ / ویراست بعدی، ترجمه را به روال عادی (شب به شب) در ۵ جلد در سال ۱۳۹۰ منتشر کرده است. در این ترجمه، شعرها را خود مترجم، ترجمه موزون کرده است. استاد دکتر آذرتاش آذرنوش، در نقد و نظری صحت این ترجمه را تأیید کرده‌اند.

ترجمه سوم فارسی در سال ۱۳۹۰، به قلم روان محمدرضا مرعشی‌پور، از روی طبع بولاق در چهار جلد انجام گرفته است و خوشخوان است و به جای اشعار سروش، اشعار مناسب دیگری از شاعران قدیم و جدید به جای اشعار عربی متن بهگزینی شده است. ناشر باسلیقه این ترجمه، نشر نیلوفر است.

هزار و یک بیت سروش

این اثر هم از هزارگانی‌هاست. به نوشته دایرة‌المعارف فارسی (به سرپرستی شادروان مصاحب) نام دیگر آن دوضه‌الاسرار است. مثنوی در بحر رمل مسدس مقصور (یا محدوف) اثر سروش اصفهانی در شرح واقعه کربلا و شهادت امام حسین و یارانش (علیهم‌السلام)، یکی از بهترین نمونه‌های مرثیه‌سرایی در شعر فارسی است و شهرت فراوان دارد.

گلشن راز

یکی دیگر از هزارگانی‌ها که به این وصف مشهور نیست، ولی مصداقاً هست، مثنوی عرفانی شیخ محمود شبستری (اواخر قرن هفتم و اوایل قرن هشتم هجری) است که در نوع خود یا بهترین یا از بهترین منظومه‌های ژرف و شگرف عرفانی فارسی است. این مثنوی در تصحیح و طبع استاد صمد موحد (در مجموعه آثار شیخ محمود شبستری، طهوری، ۱۳۶۵) ۱۰۰۴ بیت و در تصحیح عالی استاد احمد مجاهد - که با ده متن و شرح سنجیده شده - ۱۰۰۷ بیت است (انتشارات "ما" و منوچهری، ۱۳۷۱).

الف النَّهَار [= هزار روز]

کتابی که بیش از هر اثر دیگر با گرتة برداری از نام و ساختار هزارویک شب [= الف لیلة و لیلة] نگاشته شده. اصل عربی یا فارسی این اثر در دست نیست. این کتاب اولین بار به فرانسوی منتشر شد (۱۷۱۰ م). در آن زمان هنوز اصل عربی هزارویک شب به هیئت چاپی منتشر نشده بود. البته نسخه‌های خطی آن در کتابخانه‌های شرق و غرب، و در دست بعضی از مردم کتاب‌باز و باذوق وجود داشت. مترجم فرانسوی هزار روز [الف النَّهَار] دولاکروا نام دارد و در مقدمه کتاب می‌گوید که مؤلف این اثر درویش مخلص اصفهانی است، و او که لابد عربی یا فارسی می‌دانسته از آن برای خود نسخه برداشته و با تعلق خاطری که به کتاب یافته بوده، آن را به فرانسه ترجمه کرده و انتشار داده است. در عهد مظفرالدین شاه قاجار و به فرمان او، محمدحسن میرزا کمال‌الدوله، با همکاری محمدکریم خان قاجار این اثر داستان در داستان را از متن فرانسوی به فارسی سستی برگرداند. این ترجمه با همان عنوان الف النَّهَار در سال ۱۳۱۳ ق و ۱۳۳۰ ش در ایران منتشر شده است. چون تاکنون اثری از اصل عربی یا فارسی این کتاب به دست نیامده، این گمان پیش می‌آید که چه بسا دولاکروا به جای آنکه مترجم آن باشد، مؤلف آن به فرانسوی بوده است [برای اطلاعات بیشتر - دانشنامه دانشگستر].

الفیه‌ها

"الفیه" به معنای هزاره، هزارانه، هزارینه، هزارگانی یا ساده‌تر و نه زیباترک هزارتایی، عنوان کلی است برای تعدادی قابل توجهی منظومه در قالب قصیده، و بیش از آن مثنوی، که چون غالباً به وزن رَجَز سروده می‌شده، به آنها ارجوزه نیز گفته می‌شود. موضوع آنها متنوع است و از نحو، علوم بلاغی، طب، حدیث، کلام، فقه، اصول فقه، منطق، فلسفه تا فنون دیگر را دربر می‌گیرد. نام الفیه نمایانگر این واقعیت است که این گونه منظومه‌ها، همه یا اغلب، و گاه به اختلاف چند بیت، در هزار بیت سروده می‌شود. و اغلب متنی تعلیمی است و حتی کتاب درسی. از آنجا که به ابن‌سینا، ارجوزه‌ای در طب نسبت می‌دهند، می‌توان گفت که این هزاره‌ها، یک هزاره قدمت دارند. معروف‌ترین آنها الفیهی ابن‌مالک (جمال‌الدین ابوعبدالله محمد حدود ۶۷۲-۶۰۰ ق) است در نحو، که شرح‌های متعددی بر آن نوشته‌اند. از آنجا که این رشته سرِ دراز دارد، اطالۀ کلام بیش از این جایز نیست. خوانندگان علاقه‌مند را به سه مرجع ارزشمند ارجاع می‌دهیم: کشف‌الظنون، الذریعه، و دایرة‌المعارف بزرگ اسلامی، ذیل کلمه الفیه.

خواندنیهای ادب فارسی یا هزار حکایت و اشارت

این کتاب گردآوری، تنظیم و توضیح دکتر علی اصغر حلبی، مؤلف، محقق و مترجم معاصر است. دارای ۹۶۵ حکایت و اشارت، به هزل و جد و منثور و منظوم، در ۶۰۶ صفحه (در قطع وزیری، چاپ دوم که در واقع ویراست دوم است) از سوی نشر اساطیر، در ۱۳۷۷ انتشار یافته است. جمع و تدوین این اثر، همراه با ترجمه اغلب حکایتهایی که از منابع عربی برگرفته شده و توضیحات گوناگون و مفید در پای صفحات، و عنوان گذاری حکایات و اشارات، و استفاده از منابع معتبر، همه سعی مشکور است.

هزار حکایت صوفیان

اثر مهم دیگری که در این پیشگفتار، پیش از ادامه بحث درباره کتاب حاضر (هزار حکایت و هزار عبارت عرفانی) از آن بحث می شود، کتابی است به واقع نفیس که به همت استاد دکتر حامد خاتمی پور، با علمی ترین وجه در دو جلد (تهران، سخن، ۱۳۸۹) منتشر شده است. این کتاب از مؤلفی ناشناخته است و براساس دستنویس کهن مکتوب به سال ۶۷۳ ق، با مقابله با دو نسخه خطی دیگر، که هر سه ترقیمه یا انجامه دارند تصحیح شده است. جلد اول این کتاب، ابتدا فهرست مندرجات، سپس پیشگفتار کوتاه، و بعد از آن مقدمه بلند مصحح را دربردارد که جمعاً ۷۱ صفحه است. سپس کل متن (از ص ۷۳ تا ۶۹۸) "بیش" از هزار حکایت عارفانه و پارسایانه و اخلاقی دربردارد. کل جلد دوم (از ص ۶۹۹ تا ۱۳۳۸) شامل تعلیقات و فهرست ها و مآخذ است. ساختار متن ساده و روشن است. یعنی صد باب و هریک مشتمل بر ده حکایت. اما اینکه گفتیم "بیش" از هزار حکایت دارد. حکایت های درون هر باب گاهی کمتر و گاهی بیشتر از ۱۰ حکایت است. طبق شمارش بنده این اثر به جای هزار حکایت، ۹۸۰ حکایت دارد، به اضافه اینکه در باب ۶۸، تعداد ۴۶ حکایت / عبارت بیشتر دارد که اینها غالباً کوتاه است و مصحح برای آنها شماره نگذاشته، بلکه بالای هریک از آنها یک پاره خط سه سانتی کشیده است تا بدین ترتیب حکایت / اشارتهای چهل و ششگانه از هم متمایز گردد. با احتساب اینها، این کتاب حاوی بیش از هزار حکایت است.

تعلیقات این کتاب، آیتی از دقت و همت و وسعت تحقیق است، و در معرفی درونمایه های آن چنین آمده است:

بخش تعلیقات شامل شرح و گزارش همه دشواریها و ابهاماتی است که ممکن است برای خواننده پیش بیاید. عمده مطالبی که در این قسمت آمده است عبارت است از: معنی و نشانی آیات قرآن، تخریق احادیث، معنی عبارات و جملات عربی، احراز

هویت اعلام متن، ذکر منابع حکایات (مقصود منابعی است که حکایت مورد نظر در آنها نیز آمده است و لزوماً به این معنی نیست که مؤلف ما حکایتش را از آن مأخذ گرفته باشد. شایان ذکر است که ما حدود نیمی از حکایات را در منابع دیگر یافته‌ایم و این منابع یا معاصر متن ماست و یا کهن تر از آن، یافتن گویندگان اشعار متن و ارجاع به دیوان هریک و یا متونی که آن شعر را نقل کرده‌اند، توضیح برخی از لغات و اصطلاحات، توضیح درباره برخی از حکایات تاریخی، و در مواردی اصلاح اشتباهات تاریخی مؤلف و یا کاتب؛ تحقیق در منابع اقوال مشایخ و تحقیق درباره نام جایها... در پایان کتاب نیز فهرستهای گوناگونی از مطالب متن، شامل بیست و یک فهرست فراهم کرده‌ایم، تا استفاده از این کتاب برای محققان آسانتر باشد. (مقدمه مصحح، ص ۶۲-۶۳).

واقعاً دست مرزاد. سالها بود که جز در تصحیحات استادان بزرگ دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی و دکتر محمود عابدی - ائدهما الله تعالی - تصحیح و احیای متنی متین و ارزشمند با این عمق و وسعت تحقیق و در این پایه و مایه علمی ندیده بودم. به فرموده قرآن: لمثل هذا فلیعمل العاملون (صافات، ۶۱). این متن از منابع ماست، و ما در کتاب خود دهها حکایت از این اثر آورده‌ایم.

● هزار و یک حکایت تاریخی

جمع و تدوین خلیل خان تقفی ملقب به اعلم الدوله از رجال نامدار و نیکوکار عهد ناصرالدین شاه، مظفرالدین شاه و محمدعلی شاه.

● هزار و یک حکایت تاریخی

تدوین [/ تصحیح] محمود حکیمی

و یک کتاب شگرف دوهزارگانی معروف داریم به نام: جوامع الحکایات و لوامع الروایات، تدوین سدیدالدین محمد عوفی (زنده در ۱۳۳۰ ق). این اثر را مصححان معاصر، بخش بخش - اما نه کامل - تصحیح و طبع کرده‌اند. اثری است ارزشمند هم از نظر تاریخی، و هم ادبی، و هم فواید دیگر دارد. هنوز به نحو کامل چاپ نشده است. این اثر دربردارنده حدود دو هزار حکایت است.

● پیمانه‌های بی پایان (قصه‌های کوتاه ادبیات عرفانی)

به انتخاب و با تعلیقات دکتر مهدی محبتی. چاپ اول، تهران، هرمس، ۱۳۸۹. در ۲ جلد. جلد

اول شامل ۲۲۶ قصه کوتاه منظوم، جلد دوم مشتمل بر ۲۴۷ قصه کوتاه منثور. دکتر محبتی قصه‌ها را ساده‌نویس هم کرده است. حکایات این اثر، عرفانی است و از منابع دست اول انتخاب شده است.

درباره کتاب حاضر (هزار حکایت و هزار عبارت عرفانی)

۱. این کتاب نه تصحیح، بلکه گردآوری و به‌گزینی بیش از هزار حکایت و هزار عبارت از متون عرفانی فارسی یا ترجمه شده به فارسی است. امیدواریم اثر / آثار مهم را از قلم نینداخته باشیم. مگر بعضی آثار فنی و دشوارخوان و دیریاب.

۲. دامنه تاریخی این کار از آغاز، یعنی عصر و آثار بایزید بسطامی و حلاج (قرن سوم و چهارم هجری قمری) تا پایان قرن نهم (مختوم به دوائر - نفحات الأنس و بهارستان - از عبدالرحمن جامی ۸۱۷-۸۹۸ ق) است، یعنی جمعا هفت قرن.

۳. منابع نقل ما هشتاد و شش کتاب است؛ و چنانکه بیشتر اشاره شد، نام این کتابها که به ترتیب سنوی یعنی تاریخ وفات صاحبان آثار آمده، در فهرست مندرجات هم همان نظم را دارد؛ و قبل از نقل از هر اثر، هریک را در یک صفحه معرفی کرده‌ایم.

۴. رسم الخط حکایتها و عبارتها امروزین است (حتی المقدور بر وفق دستورخط فرهنگستان زبان و ادب فارسی). مگر مناقب العارفین و سیرت ابن خفیف شیرازی، که برای ملاحظه خوانندگان و به ویژه جوانترها، به همان صورت که محصصان آنها آورده‌اند، آورده‌ایم، تا تجربت افزا باشد.

۵. در مجموع، این مجموعه، تخصصی و اختصاصی نیست و مخاطب آن همه دوستداران عرفان اسلامی ایرانی، و زبان و ادب فارسی کهن است.

۶. یک ویژگی این کتاب، این است که چون ترتیب و توالی تاریخی دارد، و کتاب به کتاب پیش می‌رود، منبع هر حکایت یا عبارت و غالباً سال کتابت هر کتاب روشن است. حال آنکه در مرجع مهمی چون هزار حکایت صوفیان، روشن نیست که هر حکایت، اول بار در کدام منبع درج، یا از کدام منبع نقل شده است. البته ناگفته نماند که در آن کتاب، مصحح دانشور، در بخش تعلیقات، در ابتدا منبع یا منابعی را که برای هر حکایت یافته‌اند، آورده‌اند. و به این مسئله پیشتر هم اشاره شد.

۷. کتاب حاضر شامل ۹۵۶ حکایت و ۱۱۷۴ عبارت است.

«سرگذشت صوفیان در داستانهای عامیانه»

به عنوان حسن ختام در معرفی بعضی منابع، در اینجا از فصلی بلند یعنی «سرگذشت صوفیان در داستانهای عامیانه» (در ۵۶ صفحه) از کتاب قصه‌های عامیانه ایرانی، نوشته استاد عالی‌مقام

علیرضا ذکاوتی قراقرلو (تهران، سخن، ۱۳۸۷) یاد می‌کنم که سرشار از نکات علمی و تحقیقی است. کتابی است که چو دریابید، دُرِ یابید.

یاد و سپاس

در این کار سنگین و چند ساله، عده‌ای از خوبان اهل فرهنگ، بنده را یاری داده‌اند که یاد و سپاس از آنها، فریضة اخلاقی من است. نخست همدلی و همیاری دوست فرهنگ پرورم جناب مهندس بهرام فیاضی، مدیر باتدبیر نشر قطره که با خوشرویی و خوش رفتاری ذاتی شان ما را دلگرم ساخته و با مهر و مرام خود نواخته‌اند. سپس باید از دو همکار در همه شئون و مراحل این کار دشوار دلپذیر، که پس از برگزیدن حدود صد متن و ژرف خوانی آنها، داستانهای کوتاه و نغز و نادره را برگزیده‌اند و سپس برگزیده‌ها را نیز به‌گزینی کرده‌اند، تا با گزینش نهایی بنده، هم داستانک‌ها و هم عبارات - که در اغلب موارد بیش از یک جمله است - به اینجا رسیده‌ایم. این یاران مهربان و کوشا یکی برادر کارآشنایم شهاب‌الدین خرمشاهی، و دیگری فرزند کارایم عارف خرمشاهی و سپس همسر سختکوش گرامی‌اش خانم مونا عبداللهی هستند. خانم عبداللهی اغلب کارهای آماده‌سازی پس از انتخاب اول و دوم به ویژه صفحه‌آرایی دستنویس را که کاری حسّاس بوده برعهده داشته‌اند. سروکار داشتن با صد متن عرفانی کهن به مدت چهار سال با همه دلپسندی و آسان‌نمایی‌اش سنگین بود. اگر همدلی و همکوشی این عزیزان نبود، به تنهایی از عهده این کار برنمی‌آمدم. خانم ژیلای پی‌سخن حروفنگاری ظریف این متن را عهده‌دار بوده‌اند. خانم لیلا پی‌سخن از مددکاران تولید این اثر بوده‌اند. خواهر گرامی‌ام خانم طاهره خرمشاهی (اقتخاری) با دقت یک بار نمونه خوانی این کار را عهده‌دار بوده‌اند. از سرکار خانم آصفه مدرس‌زاده، و آقای سید سعید جلالی همکاران کتابخانه فرهنگستان زبان و ادب فارسی هم برای همدلی و همیاری‌هایشان سپاسگزارم. خداوند سبحان همگی‌شان را به گفته حافظ «از بلا نکه دارد» و «فرشته‌شان به دو دست دعا نکه دارد». و سپاس در آغاز و انجام خداوند راست.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

بهاء‌الدین خرمشاهی

تهران، بهار ۱۳۹۵